

Miroslav Tůma

Jak dál v jaderném odzbrojování

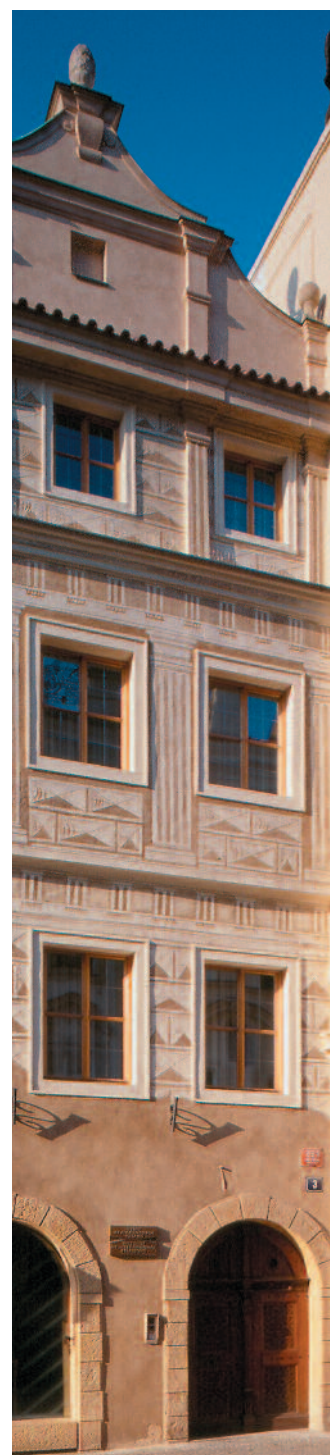
SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ

Policy paper upozorňuje na možnost zpomalení jaderněodzbrojovacího procesu, rozebírá hlavní důvody tohoto vývoje z hlediska řešení některých kontroverzních otázek a připomíná nutnost zvýšené aktivity nejaderných států k dosažení vize světa bez jaderných zbraní.

S přihlédnutím k úspěšné pražské dubnové konferenci „The Prague Agenda – the Way Forward“ a získanému kreditu by proto bylo pro českou zahraniční politiku žádoucí aktivněji se zapojovat na různých odzbrojovacích fórech do vytvářených iniciativ, případně přicházet s vlastními návrhy.

Oblasti možného zapojení do jaderněodzbrojovacího procesu zahrnují: sjednání smluv zakazujících použití jaderných zbraní a militarizaci vesmíru; urychlení vstupu smlouvy CTBT v platnost s důrazem na pozitivní dopad ratifikace této smlouvy Senátem USA; transparentnost, včetně vytvoření registru jaderných zbraní a štěpného materiálu

Významnou úlohu by také sehrálo aktivní působení české zahraniční politiky ve prospěch svolání blízkovýchodní konference v r. 2012 s účastí všech zemí tohoto krizového regionu.

Úvod

Po sérii různých a relativně úspěšných jaderných kontrolně-zbrojních a odzbrojovacích iniciativ především z let 2009 a 2010, odstartovaných „pražským“ projevem amerického prezidenta Baracka Obamy s jeho deklarovanou vizí světa bez jaderných zbraní (dále JZ), bude další vývoj v jaderněodzbrojovacím procesu zřejmě pomalejší a komplikovanější.

Mezi hlavní brzdící faktory patří oslabení pozice Baracka Obamy posílením republikánského vlivu v obou komorách Kongresu po doplňovacích volbách v r. 2010, jež má za následek ztížené prosazování jaderněodzbrojovacích iniciativ. Lze sem rovněž zařadit přetrvávající americko-ruské rozpory v přístupu k řešení alianční protiraketové obrany (dále PRO) a ve stupni ruské účasti na dalším snižování rozmístěných a skladovaných strategických, ale především taktických JZ a k oboustranně přijatelnému kompromisu v souvislosti s posilováním americké převahy v konvenčních zbraních. Spornou zůstává nadále otázka preventivních opatření k zabránění militarizace kosmického prostoru, což rovněž souvisí s budováním PRO, zhoršení americko-pákistánských vztahů a probíhající demokratizační vývoj v některých arabských zemích, ovlivňující řešení problematických otázek v krizovém blízkovýchodním regionu. Ve svých důsledcích to může do určité míry

**Další vývoj
v jaderněodzbrojovacím
procesu bude zřejmě
pomalejší a komplikovanější.**

ry vést k dočasnému omezení vedoucí úlohy USA v jaderněodzbrojovacím procesu. Další vývoj americké jaderněodzbrojovací politiky bude nicméně nadále vycházet z nové Jaderné doktríny USA (*Nuclear Posture Review, NPR*), kte-

rá byla vyhlášena 6. 4. 2010. Důkladná znalost obsahu a deklarovaných principů NPR je proto klíčová k pochopení politiky USA v jaderněodzbrojovací oblasti.

Pro úspěšné pokračování jaderněodzbrojovacího procesu bude velmi důležitý výsledek úsilí o dosažení ratifikace *Smlouvy o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (Comprehensive Test-Ban Treaty, dále smlouva CTBT)* v americkém Senátu, prosazení zahájení sjednávání *Smlouvy o zákazu výroby štěpného materiálu pro jaderné zbraně a jiná jaderná výbušná zařízení (Fissile Material Cut-off Treaty, dále smlouva FMCT)* na Konferenci o odzbrojení v Ženevě a rovněž svolání blízkovýchodní konference v r. 2012 o vytvoření pásma bez JZ a dalších zbraní hromadného ničení (dále ZHN). Z dlouhodobějších aktivit se jedná především o prohlubování transparentnosti v JZ a skladovaných štěpných materiálech a zahájení rozhovorů ke sjednání mezinárodní smlouvy zakazující výrobu, skladování a používání JZ za účinné kontroly a ověřování.

V této situaci má proto velký význam, aby rovněž nejaderné země přicházely s dalšími iniciativami k překonání očekávané dočasné stagnace. Jedním z pozitivních příkladů je

konání úspěšné konference v Praze v dubnu 2011 s názvem „The Prague Agenda – the Way Forward“, uspořádané společně Ministerstvem zahraničních věcí ČR a Ústavem mezinárodních vztahů. Pozitivním rysem je rovněž deklarovaný závazek MZV pořádat obdobné konference každoročně. Za zvážení by přitom stála možnost zvýšit mezinárodní význam těchto setkání přijímáním účastnických závěrečných výzev, aktuálně reagujících na daný vývoj.

Trvalý a upřímný zájem České republiky o danou problematiku, v souvislosti s „pražskou agendou“, by se také mohl např. projevit v jednoznačné podpoře návrhů berlínského prohlášení iniciativní skupiny deseti ministrů zahraničních věcí z dubna 2011. Skupina, působící pod názvem „Iniciativa pro nešíření a odzbrojení“, byla vytvořena v září 2010 a jejími členskými státy jsou Austrálie, Chile, Japonsko, Kanada, Mexiko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Sjednocené arabské emiráty a Turecko.

Důkladná znalost obsahu a deklarovaných principů NPR je proto klíčová k pochopení politiky USA v jaderněodbrojovací oblasti.

Nová Jaderná doktrína USA (NPR)

*Nová Jaderná doktrína USA (Nuclear Posture Review, dále NPR) z dubna 2010 nahradila obdobný dokument přijatý předchozí Bushovou administrativou v r. 2001. NPR 2010 nastiňuje přístup americké administrativy k podpoře agendy prezidenta Baracka Obamy ke snížení jaderného nebezpečí a prosazení cíle – světa bez JZ – při současném zajištění širších bezpečnostních zájmů USA. Podporuje rovněž obranné strategické cíle identifikované v *Obranné strategii na období čtyř let (Quadrennial Defense Review 2010)*, předložené Ministerstvem obrany USA 1. 2. 2010.*

Při hodnocení základních změn v mezinárodním bezpečnostním prostředí dokument mj. konstatuje, že toto prostředí se od konce studené války dramaticky změnilo. Hrozba globální jaderné války se stala vzdálenou, ale riziko jaderného útoku se zvýšilo. Dnešním nejbezprostřednějším a extrémním nebezpečím je jaderný terorismus. Další naléhavou hrozbou je jaderné šíření. Státy, zvláště ty, které mají problematické vztahy s USA, s jejich spojenci a partnery a s širší mezinárodní komunitou, mohou získat JZ. K dosažení svých jaderných ambicí porušují Severní Korea a Írán neproliferační závazky a nařízením RB OSN, zkvalitňují raketové nosiče a odolávají mezinárodnímu úsilí řešit, prostřednictvím diplomatických prostředků, krize, které vytvořily. Jejich provokativní chování zvýšilo nestabilitu v jejich regionech a mohlo by vytvářet tlak na sousední země, aby zvažovaly vlastní varianty jaderného odstrašení. Pokračování v neplnění norem

v oblasti nešíření těmito a jinými zeměmi by vážně oslabilo NPT s nepříznivými bezpečnostními implikacemi pro USA a mezinárodní společenství.

Při čelení zvýšeným naléhavým hrozbám jaderného terorismu a jaderného šíření, se USA musí současně zabývat zajištěním strategické stability s existujícími jadernými mocnostmi, především s Ruskou federací a Čínou. Rusko zůstává ve vztahu k USA jedi-

Dnešním nejbezprostřednějším a extrémním nebezpečím je jaderný terorismus. Další naléhavou hrozbou je jaderné šíření.

nou rovnocennou zemí v oblasti kapacit JZ. Svou povahou se však americko-ruské vztahy od dob studené války zásadně změnily. Zatímco politické odlišnosti mezi oběma státy trvají a Rusko modernizuje své stále impozantní jader-

4

né síly, nejsou již Rusko a USA nepřátelskými rivaly a perspektiva vzájemné vojenské konfrontace se výrazně snížila. Oba státy zvýšily svou spolupráci v oblastech sdílených zájmů, včetně prevence jaderného terorismu a jaderného šíření.

Spojené státy a Čína jsou stále více vzájemně závislé mocnosti a rosté také jejich sdílená odpovědnost za problematiku globálních bezpečnostních hrozeb, jako jsou šíření ZHN a terorismus. Současně jsou však Spojené státy a asijsí sousedé Číny znepokojeni současným čínským úsilím o vojenskou modernizaci, včetně kvalitativní a kvantitativní modernizace jaderného arzenálu. Čínský jaderný arzenál je mnohem menší než ruský a americký. Avšak nedostatek transparentnosti jaderných programů, jejich tempa a rozsahu, stejně tak jako strategie a doktríny, podle kterých se řídí, nastoluje otázky o budoucích čínských strategických úmyslech.

Tyto změny v prostředí jaderných hrozeb vedly k přizpůsobení hierarchie amerického jaderného znepokojení a strategických cílů. V nadcházejících letech musí USA preferovat odrazení dalších zemí od získání kapacit pro JZ a zabránit teroristickým skupinám

V nadcházejících letech musí USA preferovat odrazení dalších zemí od získání kapacit pro JZ a zabránit teroristickým skupinám získat JZ nebo materiály k jejich výrobě.

získat JZ nebo materiály k jejich výrobě. Současně musí pokračovat v udržování stabilních strategických vztahů s Ruskem a Čínou a bojovat proti hrozbám představeným jakýmikoli novými státy, jež mají ve vlastnictví JZ, a snížit jakékoli pobídky, jež by mohly ty-

to státy mít při hledání svého vlastního jaderného odstrašení. Tímto způsobem by se tak zvýšila ochrana USA a jejich spojenců a partnerů proti jaderným hrozbám nebo vydírání.

Na základě uvedeného hodnocení se dokument NPR zaměřuje na pět klíčových cílů americké politiky a postoje k JZ:

1. zabránit jadernému šíření a jadernému terorismu;
2. snížit úlohu amerických JZ v národní bezpečnostní strategii USA;
3. zachovat strategické odstrašení a stabilitu při snížení úrovně jaderných sil;
4. posílit regionální odstrašení a znovu ujistit spojence a partnery o bezpečnostních zárukách USA;
5. zachovat bezpečný, zajištěný a efektivní jaderný arzenál.

I když se NPR v zásadě zaměřuje na kroky v příštích pěti až deseti letech, zvažuje také další postup v jaderné strategii z dlouhodobého hlediska. K dosažení trvalého pokroku ve snižování jaderného nebezpečí, při současném zajištění bezpečnosti pro USA a americké spojence a partnery, bude nezbytné sehnat úsilí budoucích administrativ USA a Kongresů. Za kritické pro další postup na této cestě je považováno prosazení trvalého mezistranického konsenzu.

Za studené války si Spojené státy rezervovaly právo použít JZ jako odpověď na masový konvenční útok ze strany Sovětského svazu a jeho spojenců v rámci Varšavského paktu. A navíc poté, co se Spojené státy vzdaly vlastních chemických a biologických zbraní, s ohledem na své členství v příslušných mezinárodních úmluvách, zatímco některé státy pokračují v držení nebo usilování o získání těchto zbraní, ponechaly si Spojené státy právo mít JZ k odstrašení proti útoku chemickými a biologickými zbraněmi proti svému území, spojencům a partnerům.

Rozsáhlý jaderný arzenál, který USA zdědily z doby studené války, není vhodný k řešení výzev představovaných sebevražednými teroristy a nepřátelskými režimy usilujícími o získání JZ. Je proto nezbytné lépe přizpůsobit americkou jadernou politiku a postoje nejnaléhavějším americkým prioritám, tj. prevenci jaderného terorismu a jaderného šíření.

Rozsáhlý jaderný arzenál, který USA zdědily z doby studené války, není vhodný k řešení výzev představovaných sebevražednými teroristy a nepřátelskými režimy usilujícími o získání JZ.

To však neznamená, že americký jaderný „deterent“ ztratí svůj význam. Po dobu existence JZ si Spojené státy zachovávají bezpečné, zajištěné a efektivní jaderné síly. Tyto jaderné síly budou pokračovat v plnění základní úlohy při odstrašení potenciálních vyzyvatelů a při opětovném zajištění bezpečnostních záruk spojenců a partnerů ve světě.

To však neznamená, že americký jaderný „deterent“ ztratí svůj význam. Po dobu existence JZ si Spojené státy zachovávají bezpečné, zajištěné a efektivní jaderné síly. Tyto jaderné síly budou pokračovat v plnění základní úlohy při odstrašení potenciálních vyzyvatelů a při opětovném zajištění bezpečnostních záruk spojenců a partnerů ve světě.

Základní změny v mezinárodním bezpečnostním prostředí, růst bezkonkurenční americké kapacity v konvenčních zbraních, zdokonalení protiraketové obrany a zmírnění studenoválečnické rivality však umožňují Spojeným státům splnit tyto cíle s podstatně nižší úrovní jaderných sil a se sníženým spoléháním na JZ. USA jsou tak nyní schopné

zformovat jadernou politiku a strukturu vojenských sil způsobem, který zemi lépe umožní řešit nejnaléhavější bezpečnostní výzvy.

Ačkoli se úloha JZ v americké národní bezpečnosti a vojenské strategii v minulých dekadách výrazně snížila, v současné době by se mohly a měly v tomto směru přijímat další kroky.

Základní úloha amerických JZ, která bude existovat do doby jejich úplné likvidace, je odstrašení jaderného útoku proti USA, jejich spojencům a partnerům.

Vzhledem ke stávající situaci jsou nyní Spojené státy připraveny posílit své dlouhodobé „negativní bezpečnostní záruky“ vyhlášením, že nepoužijí nebo nebudou hrozit použitím JZ proti nejaderným státům, které jsou členy smlouvy NPT a plní své jaderně neproliferační závazky. Tyto revidované záruky mají za cíl poskytovat bezpečnostní bene-

Základní změny v mezinárodním bezpečnostním prostředí, růst bezkonkurenční americké kapacity v konvenčních zbraních, zdokonalení protiraketové obrany a zmírnění studenoválečnické rivality však umožňují Spojeným státům splnit tyto cíle s podstatně nižší úrovní jaderných sil a se sníženým spoléháním na JZ.

fity přistoupením ke smlouvě NPT a úplným plněním smluvních povinností. Mají současně přesvědčit nejaderné členské státy smlouvy NPT ke spolupráci se Spojenými státy a dalšími zainteresovanými stranami k přijetí efektivních opatření k posílení neproliferačního režimu.

Vyhlášením těchto posílených záruk Spojené státy potvrzují, že jakýkoli stát přicházející v úvahu pro tyto záruky, který použije chemické nebo biologické zbraně proti USA nebo jejich spojencům

a partnerům, bude čelit možné devastující konvenční odpovědi, a že jakékoli osoby odpovědné za tento útok, ať již se bude jednat o národní vůdce nebo vojenské velitele, ponесou přímou odpovědnost. Vzhledem ke katastrofickému potenciálu biologických zbraní a rychlému rozvoji biotechnologií, si Spojené státy vyhrazují právo učinit jakoukoli úpravu v uvedených zárukách, které mohou být oprávněny v důsledku vývoje a šíření hrozby biologickými zbraněmi a americkými kapacitami bránit se proti této hrozbě.

V případě zemí, které nejsou pokryty touto zárukou, tj. u států vlastnících JZ a států, jež neplní své jaderné neproliferační povinnosti, zůstává úzký rozsah variant, ve kterých mohou americké JZ stále hrát svou úlohu při odstrašování konvenčního nebo útoku s použitím chemických a biologických zbraní proti Spojeným státům nebo jejich spojencům a partnerům. Spojené státy proto nyní nejsou připraveny přijmout univerzální politiku, že odstrašování jaderného útoku je jediným účelem JZ, ale budou pracovat na vytvoření podmínek, za kterých by taková politika mohla být bezpečně přijata.

To ovšem neznamená, že ochota USA nepoužít JZ proti zemím, které nejsou pokryty novými zárukami, se nemůže jakýmkoli způsobem změnit. Spojené státy zdůrazňují, že by zvažovaly použití JZ pouze za extrémních okolností při obraně životních zájmů Spojených států, nebo jejich spojenců a partnerů. Je v zájmu USA a všech dalších zemí, aby přibližně po 65 letech, během nichž nedošlo k použití JZ, byl tento stav prodloužen na trvalo.

Podle těchto skutečností a v souvislosti s nutností udržovat bezpeč-

ný, zajištěný a efektivní jaderný arzenál patří mezi klíčové závěry NPR, že Spojené státy:

- budou pokračovat v posilování konvenčních kapacit a snižovat úlohu JZ při odstrašování nejaderného útoku, s cílem učinit odstrašení jaderného útoku proti USA nebo jeho spojencům a partnerům jediným účelem amerických JZ;
- zváží použití JZ pouze za extrémních okolností k obraně životních zájmů USA nebo jejich spojenců a partnerů;
- nepoužijí nebo nebudou hrozit použitím JZ proti nejaderným státům, které jsou členy smlouvy NPT a plní své jaderné neproliferační povinnosti;
- nebudou provádět jaderné zkoušky a prosadí ratifikaci a vstup smlouvy CTBT v platnost;
- nebudou vyvíjet nové jaderné hlavice. *Program na prodloužení životnosti jaderných hlavic (Life Extension Program, LEPs)* bude používat pouze jaderné komponenty z předchozích zkoušek a nebude podporovat nové vojenské mise nebo umožňovat nové vojenské kapacity.

Základní úloha amerických JZ, která bude existovat do doby jejich úplné likvidace, je odstrašení jaderného útoku proti USA, jejich spojencům a partnerům.

Smlouva o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT)

Zkoušky JZ prověřují teoretické propočty jaderné náplně a průběhu štěpné reakce nového druhu štěpného materiálu a tím slouží k jejich vývoji a zdokonalování. Ověřují současně bojové vlastnosti nosičů jaderných výbušnin v různých prostředích. Kromě toho, že zkoušky napomáhají nejaderným státům při úspěšném završení jejich vojenského programu a jaderným státům při zkvalitňování JZ, devastují navíc životní prostředí. Zákaz zkoušek JZ je označován za globální bezpečnostní opatření a řadí se mezi hlavní kroky na cestě k dosažení světa bez těchto zbraní.

Smlouva o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT) byla předložena k podpisu v r. 1996, avšak dosud nevstoupila v platnost. Ze 44 států uvedených jmenovitě v příloze č. 2 k smluvnímu článku XIV, jejichž ratifikace je pro vstup smlouvy CTBT v platnost nezbytná, se snížil jejich počet na devět. Tvoří je tři nesignatáři (Indie, KLR a Pákistán) a šest států – neratifikantů (ČLR, Egypt, Indonésie, Írán, Izrael a USA). Nedílnou a účinnou součástí smluvního ověřovacího systému je dobudovávaný *Mezinárodní monitorovací systém (International Monitoring System, dále IMS)*, který bude tvořit 321 monitorovacích stanic a 16 radionuklidových laboratoří. Po svém vstupu v platnost nová smlouva nahradí stávající platnou *Smlouvu o částečném zákazu jaderných zkoušek (Partial Test-Ban Treaty, PTBP)* z r. 1963, která zakazuje zkoušky v atmosféře, ve vesmíru a pod vodou, avšak umožňuje provádět podzemní zkoušky.

Nepochybně velmi příznivě by další postup ovlivnila případná ratifikace smlouvy CTBT Spojenými státy. Mohla by mít mj. pozitivní dominový efekt, projevující se v dalších ratifikacích. Předpokládá se, že ČLR a zřejmě i některé další země, jako např. Indonésie, vyčkávají s ratifikací až po ukončení ratifikačního procesu Spojenými státy. Tato skutečnost by také mohla vytvořit podmínky pro přijímání dalších opatření na posilování důvěry v krizových regionech, zejména na Blízkém východě, v jižní Asii a na Korejském poloostrově.

Po neúspěchu získání dvoutřetinové podpory v americkém Senátu v r. 1999 pověřil tehdejší prezident Bill Clinton penzionovaného generála Johna Shalikashviliho, bývalého Předsedu Sboru náčelníků štábů a stoupence ratifikace smlouvy CTBT, jednat se senátory

Zákaz zkoušek JZ je označován za globální bezpečnostní opatření a řadí se mezi hlavní kroky na cestě k dosažení světa bez těchto zbraní.

s cílem překonat jejich pochyby o výhodnosti vstupu smlouvy v platnost pro bezpečnost USA. Generál poslal prezidentu Clintonovi v lednu 2001 zprávu, která mj. prokazovala spolehlivost IMS a tím vyvracela hlavní argumenty

kritiků např. o možnostech případného obcházení monitorovacího systému. V doprovodném dopisu gen. Shalikashvili mj. uváděl, že „*smlouva je velmi důležitou součástí globálního neproliferačního úsilí a je kompatibilní s udržováním bezpečného a spolehlivého odstrašujícího deterentu USA*“. Od té doby došlo k dalšímu technologickému vývoji monitorovacích technik vylepšujících účinnost IMS. Úspěšnost stávajícího monitorovacího systému úspěšně ověřila i spolehlivá detekce relativně slabého jaderného zkušebního výbuchu (0,6 kt) uskutečněného KLR v r. 2006.

V „pražském“ projevu vyjádřil prezident Obama ve vztahu ke smlouvě CTBT zájem své administrativy urychleně prosadit ratifikaci zmíněné smlouvy v Senátu USA. Některí političtí analytici v této souvislosti vyslovují domněnku, že v negativních postojích republikánů nejde ani tak o efektivitu IMS a další výhrady, jako spíše o snahu využít kaž-

dé příležitosti ke snížení prestiže současného prezidenta a připravovat si tak již nyní výhodnější podmínky pro příští prezidentské volby a volby do Kongresu. O této obstrukční politice mj. svědčila i odkládaná ratifikace americko-ruské smlouvy New START a současné snahy republikánů využít získané většiny ve Sněmovně reprezentantů k blokování peněz ve vojenském rozpočtu na r. 2012 pro realizaci smluvního plnění. Jak známo, Demokratická strana si po doplňkových volbách do obou komor Kongresu sice nadále udržela senátní většinu, avšak celkově oslabila. Získání dvoutřetinové senátní většiny pro uvedenou ratifikaci nebude proto jednoduché a nelze proto vyloučit ani další ústupky Obamovy administrativy vůči republikánským požadavkům, např. v oblasti budování protiraketové obrany.

Nepochybně velmi příznivě by další postup ovlivnila případná ratifikace smlouvy CTBT Spojenými státy.

Smlouva o zákazu výroby štěpných materiálů pro vojenské účely (FMCT)

Téměř desetileté zablokování substantivního projednávání čtyř hlavních programových bodů na Konferenci o odzbrojení v Ženevě se podařilo v roce 2009 dočasně odblokovat. Programové body dlouhodobě tvoří:

- Smlouva o zákazu výroby štěpného materiálu pro JZ a jiná jaderná výbušná zařízení (FMCT);
- Prevence zbrojních závodů do vesmíru (*Prevention of an Arms Race in Outer Space, PAROS*);
- Negativní bezpečnostní záruky (*Negative Security Assurances, NSA*);
- Jaderné odzbrojení (*Nuclear Disarmament, ND*).

Jednání Konference o ozbrojení v Ženevě nebylo v letech 2009 a 2010 úspěšné. Na rozdíl od r. 2009, kdy se sice podařilo odsouhlasit pracovní program, který se však následně stejně nerealizoval, se v r. 2010 všechny pokusy o sjednání pracovního programu setkaly s neúspěchem. Obdobný vývoj lze zatím vysledovat i na jednání v první polovině letošního roku. Hlavní překážku představoval postoj Pákistánu.

Zmíněná problematika souvisí s úsilím řady států o zefektivnění odzbrojovacího aparátu OSN, tvořeného zejména Konferencí o odzbrojení, Komisí OSN pro odzbrojení a Prvním výborem (pro odzbrojení a mezinárodní bezpečnost) VS OSN cestou např. přehodnocení jednacích principů a pracovních postupů. Spornou otázkou zůstává zejména konsenzuální schvalovací princip na Konferenci o odzbrojení. Zvyšuje se proto pod-

pora vyjmutí některých projednávaných otázek (zejména smlouvy FMCT) mimo rámec tohoto odzbrojovacího fóra a dále postup podle příkladů sjezdání úmluv o zákazu používání protipěchotních min a kazetové munice.

Pákistánský obstrukční postoj vyplývá zejména z obavy z možného nepříznivého dopadu smlouvy FMCT na postavení země vůči ostatním jaderným mocnostem, především Indii. Kontroverzní americko-indická dohoda o mírové jaderné spolupráci, uzavřená za předchozí Bushovy administrativy a umožňující mj. americké dodávky štěpného materiálu pro civilní účely, označovaná pákistánskými představiteli za diskriminační, je zřejmě hlavním důvodem pro odmítavý pákistánský postoj. Podle pákistánského hodnocení realizace této dohody de facto napomáhá Indii vyrobit další štěpný materiál pro vojenské účely v reaktorech nepodléhajících zárukové kontrole MAAE. Současně diskredituje postavení a přijímaná kontrolní opatření MAAE a nesmluvního kontrolně-vývozního ujednání *Skupiny jaderných dodavatelů (Nuclear Supplier Group, NSG)*.

Pákistánské výhrady vůči americkému návrhu smlouvy FMCT se soustředily na odmítní faktu, že smlouva by zakazovala pouze budoucí výrobu štěpných materiálů a tím by

Zvyšuje se proto podpora vyjmutí některých projednávaných otázek (zejména smlouvy FMCT) mimo rámec tohoto odzbrojovacího fóra

podkopala pákistánskou bezpečnost zmrazením existujících asymetrií v množství skladovaného štěpného materiálu v jihoasijském regionu. Za skutečné odzbrojovací opatření by Pákistán považoval dohodu, která by počítala se sníže-

ním existujících zásob štěpného materiálu. Za nerealistické označil pákistánský představitel argumenty klíčových jaderných mocností, že snížení skladovaného štěpného materiálu by mohlo být docíleno jednostranně nebo dvoustranně. Jako nesprávné rovněž uvedl tvrzení o nemožnosti ověřování procesu snižování skladovaných štěpných materiálů. Podporoval rovněž rovný a vyvážený přístup vůči všem čtyřem výše zmíněným tématům agendy konference a zdůraznil, že v případě zahájení jednání o smlouvě FMCT mimo negociační rámec konference, což by de facto vedlo k vyloučení pravidla konsenzu, by se Pákistán takových jednání nezúčastnil.

Dá se očekávat, že další vývoj bude ovlivněn rovněž zhoršujícími se americko-pákistánskými vztahy v důsledku dopadení a zabití Usámy bin Ládina na pákistánském území komandem USA a pokračujícím narušováním pákistánského vzdušného prostoru bezpilotními letouny USA. Nicméně obě země se nadále vzájemně potřebují. Z hlediska USA se jedná zejména o umožnění zásobovacích cest pro jednotky v Aghánistánu a pro Pákistán je důležitá významná americká finanční a vojenská pomoc. Ačkoliv je v současné době znát snaha Pákistánu demonstrovat další příklon k ČLR, která je patrná např. poskytováním vojenských dodávek, pomocí při budování pákistánského jaderného reaktoru a infrastruktury, z čínské strany se nadále projevuje vcelku zdrženlivý postoj k možnému za-

tažení země do americko-pákistánských sporů. Čínská opatrnost k prohlubování vztahů s Pákistánem je také ovlivněna vysokou mírou korupce a rozšiřováním působení radikálních islamistů v zemi, především v důsledku pokračující války v Afghánistánu.

Pokud mezinárodní společenství a zejména USA neuspokojí nějakou formou pákistánské výhrady, nebo nějakým jiným, z hlediska celosvětové bezpečnosti přijatelným způsobem nevyřeší spornou problematiku, Pákistán bude zřejmě setrvávat ve svém odmítavém postoji a bude blokovat jednání Konference o odzbrojení. Tato skutečnost bude představovat hlavní překážku v dosažení pokroku v jednáních o zmíněné smlouvě, ale rovněž i o dalších, výše uvedených hlavních bodech agendy tohoto fóra. Nabízí se otázka, zdali by z dlouhodobějšího hlediska bylo politicky prozíravé vyčlenit sjednání FMCT z negociačního rámce Konference o odzbrojení a tím vyloučit Pákistán z jadernodozbrojovacího procesu a udržovat tuto jadernou mocnost v mezinárodní izolaci.

Pákistán bude zřejmě setrvávat ve svém odmítavém postoji a bude blokovat jednání Konference o odzbrojení.

Blízkovýchodní regionální konference k vytvoření zóny bez všech zbraní hromadného ničení

Vytváření pásem bez JZ je důležitou součástí odzbrojovacího procesu a účinným nástrojem proti šíření těchto zbraní. Zákazem rozmístování cizích JZ na území smluvních států je např. překlenut nedostatek *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* (*Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons*, dále smlouva NPT), která toto ustanovení neobsahuje. Bezjaderné zóny pokrývají v současnosti přibližně 100 zemí v Latinské Americe a Karibské oblasti (Smlouva z Tlatelolca, 1967), jižní oblasti Tichého oceánu (Smlouva z Rarotongy, 1985), jihovýchodní Asii (Smlouva z Bangkoku, 1995), Africe (Smlouva z Pelindaby, 1996), Střední Asii (Smlouva ze Semipalatinska, 2006) a v jednotlivé země, tj. v Mongolsku (1992).

Vytváření pásem bez JZ je důležitou součástí odzbrojovacího procesu a účinným nástrojem proti šíření těchto zbraní.

Význam vytvoření zóny bez JZ a dalších ZHN v oblasti Blízkého východu vyplývá především z toho, že od konce druhé světové války se oblast Blízkého východu (dále BV) řadí k nejkrizovějším regionům světa. V souvislosti s vytvořením státu Izrael došlo v oblasti

k několika arabsko-izraelským ozbrojeným konfliktům. Výsledkem se stala izraelské okupace části egyptského území a po jeho vrácení nadále trvající okupace syrských Golan-ských výšin a palestinského území. Z Palestinců se v převážné míře stali uprchlíci žijící buď v separovaných oblastech na území Izraele, zejména v Gaze, ve východní části Jeruzaléma a na Západním břehu Jordánu, anebo v okolních arabských zemích. Vzhledem k pokračující bezpečnostní hrozbě ze strany arabských zemí začal Izrael v 60. letech vyvíjet a vyrábět jaderné zbraně, i když oficiálně zastává k jejich vlastnictví nejednoznačné stanovisko.

Blízký východ je také regionem s největší koncentrací států, které nejsou smluvní stranou jedné nebo více mezinárodních smluv, týkajících se ZHN. Jde o *Úmluvu o zákazu biologických a toxinových zbraní* (BTWC), *Úmluvu o zákazu chemických zbraní* (CWC) a smlouvy NPT a CTBT. Převládající většina zemí regionu provádí v nějaké podobě výzkum, vývoj nebo zbrojní program se vztahem k ZHN. Navíc, chemické zbraně byly v regionu již použity, a sice Irákem v průběhu irácko-iránského konfliktu v letech 1980–1988. Tím, že došlo k přestoupení hranice použití ZHN a ve světle hluboce zakořeněného politického napětí a častých výzev použití síly, je možnost vypuknutí jaderného konfliktu dosti reálná. Rizika spojená s uvedenými zbrojními programy jsou také hlavním důvodem, proč BV je v centru pozornosti mezinárodního společenství, které usiluje o vytvoření zóny bez všech ZHN v této oblasti.

V květnu 2010 se konala 8. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Ve srovnání s předchozí hodnotící konferencí z r. 2005, která skončila bez jakéhokoli pozitivního výsledku, je loňská konference považována za úspěšnou. Po jejím skončení účastníci konsenzuálně schválili Závěrečný dokument obsahující akční plán, tj. praktické úkoly rozdělené do čtyř sekcí (jaderné odzbrojení, jaderné nešíření, mírové využí-

Řešení izraelsko-palestinských sporů vytvořením palestinského státu v hranicích z r. 1967, se vzájemně dohodnutými výměnami území, prezident Obama jednoznačně označil za klíčové.

vání jaderné energie a Blízký východ, s důrazem na plnění Rezoluce o Blízkém východu z r. 1995).

V 7. bodu čtvrté sekce smluvní země podpořily praktické kroky vedoucí ke svolání regionální konference v r. 2012 „... za účasti všech zemí regionu na základě ujednání svobodně přijatých těmito země-

mi k problematice vytvoření zóny bez všech zbraní hromadného ničení. Konference v r. 2012 se uskuteční s plnou podporou a zapojením všech jaderných států při plném respektování znění Rezoluce o Blízkém východu z r. 1995.“ Další body obsahovaly mj. úkol pro generálního tajemníka OSN a kosponzory Rezoluce k Blízkému východu z r. 1995 jmenovat zprostředkovatele s mandátem napomáhat se svoláním konference a s realizací přijatých následných kroků. Po přijetí Závěrečného dokumentu Spojené státy oznámily, že kosponzory svolání konference budou, kromě generálního tajemníka

OSN, také USA, Velká Británie a Ruská federace. Krátce po oznámení záměru na svolání konference Izrael tuto možnost a svoji účast odmítl.

Kromě dosavadního zmíněného izraelského stanoviska, zhoršení vztahů Izraele s Obamovou administrativou a pokračujícího prohlubování mezinárodní izolace izraelského státu, snižují možnost konání konference v r. 2012 i některé další okolnosti. Jde o dosud neskončený, i když nadějný demokratizační proces v některých arabských zemích regionu, zejména v Egyptě. Situaci v blízkovýchodním regionu nepochybně ovlivňuje podpis dohody o usmíření mezi palestinskými stranami Fatah a Hamás (Hamás však dosud není ochoten uznat právo Izraele na existenci). K urovňování dosavadních rivalitních vztahů došlo v souvislosti s úsilím Palestinců předložit na letošním zářijovém zasedání VS OSN, žádost o uznání vlastního státu na 22 procentech území bývalé Palestiny, tj. v hranicích z r. 1967, existujících před izraelskou okupací po tzv. šestidenní válce. Americký prezident Obama se k politice USA vůči arabským zemím a k politice na Blízkém východě vyjádřil ve svém projevu z 19. 5. 2011, v němž však palestinský záměr nepodpořil. Na rozdíl od odmítavého postoje izraelské vlády však řešení izraelsko-palestinských sporů vytvořením palestinského státu v hranicích z r. 1967, se vzájemně dohod-

Přínosem by rovněž byla skutečnost, že za jednací stůl by s Izraelem poprvé zasedly státy, které jeho existenci neuznávají, zejména Írán.

nutými výměnami území, prezident Obama jednoznačně označil za klíčové. Obdobný souhlasný postoj zastávají rovněž další tři členové tzv. mezinárodního kvarteta, tj. OSN, Ruská federace a EU, další mezinárodní organizace a naprostá většina členských států OSN.

Z uvedených důvodů se proto v krajním případě nevylučuje ani možnost odložení konání konference. O této variantě se mj. zmínil poradce prezidenta Obamy Gary Samore na jednání kulatého stolu v ÚMV 13. 4. 2011. Vzhledem k mezinárodnímu významu a důležitosti konference by však bylo velmi přínosné, aby mezinárodní společenství vytvořilo všechny předpoklady pro její konání v příštím roce, za účasti všech hlavních aktérů. Předností konání konference s účastí Izraele by byla především široká výměna názorů na možnost přijetí některých opatření na posilování důvěry s cílem dosáhnout vytvoření zóny bez ZHN. Přínosem by rovněž byla skutečnost, že za jednací stůl by s Izraelem poprvé zasedly státy, které jeho existenci neuznávají, zejména Írán.

Další možný směr ve vývoji v celkovém jaderněodbrojovacím procesu do určité míry naznačilo pařížské jednání stálých členů Rady bezpečnosti OSN (tzv. P5), uskutečněné v polovině roku 2011. Pro zajímavost lze uvést, že tiskové prohlášení P5 se mj. o možnosti odložení blízkovýchodní konference nezmiňuje. Na jednání Konference o odzbrojení v Ženevě v srpnu 2011 také představitelé tří deponitářských států smlouvy NPT, tj. Ruska, Spojených států a Velké Británie, oznámili, že vedou se zainteresovanými zeměmi diskretní rozhovory ve prospěch uskutečnění zmíněné konference.

Jednání P5 k jadernému odzbrojení

V Paříži se 30. 6. a 1. 7. 2011 uskutečnila první následná schůzka pěti deklarovaných jaderných mocností (ČLR, Francie, Ruska, USA, Velká Británie, dále P5) po zasedání 8. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v květnu 2010. Schůzka navázala rovněž na londýnskou konferenci P5 ze září 2009 věnovanou opatřením na posilování důvěry v jaderném odzbrojování. Pařížské jednání se uskutečnilo na úrovni generálních ředitelů ministerstev zahraničních věcí a soustředilo se zejména na transparentnost, včetně jaderných doktrín a kapacit, a na ověřování procesu jaderného odzbrojování. Tento dialog by měl pokračovat z hlediska poskytování širších informací týkajících se skladovaných JZ uvedených států a snižování úlohy JZ v jejich bezpečnostní politice.

14

V závěrečném tiskovém prohlášení účastníci znovu potvrdili jednoznačnou podporu smlouvě NPT a doporučením Akčního plánu schváleného na zmíněné hodnotící konferenci. V této souvislosti vyzvali všechny členské státy NPT, aby společně usilovaly o dosažení pokroku v realizaci uvedených doporučení. Vyjádřili odhodlání společně pracovat na dosažení sdíleného cíle jaderného odzbrojení v souladu se smluvním článkem VI, včetně angažování se v doporučeních 5. akce. Tato akce především požaduje rychlé přijetí kroků k celkovému snížení globálních skladů všech typů JZ, další snížení úlohy a významu JZ ve všech vojenských a bezpečnostních koncepcích, doktrínách a politice, projednání politických kroků k zabránění použití JZ, v odzbrojovacím procesu brát v úvahu zájmy nejaderných států, snižovat rizika náhodného použití JZ a zvyšovat transparentnost a vzájemnou důvěru. Obrátili se dále na všechny členské i nečlenské státy NPT, aby „přispěly k jadernému odzbrojení, včetně zabezpečení toho, aby mezi-

Pařížské jednání se soustředilo zejména na transparentnost, včetně jaderných doktrín a kapacit, a na ověřování procesu jaderného odzbrojování

národní jaderný neproliferační režim zůstal robustním a spolehlivým“. Ke zvýšení efektivity jaderných konzultací P5 se účastníci dohodli pokračovat ve vytváření seznamu definic pro klíčové jaderné termíny a k tomu ustavit pří-

slušnou pracovní skupinu. Projednali také politické a technické výzvy spojené s ověřováním při zachování dalšího pokroku v jaderném odzbrojení a zajištění nešíření. V souvislosti s výměnou informací o bilaterálních a mnohostranných zkušenostech v oblasti ověřování by se plánované jednání P5 v Londýně v září 2011 mělo soustředit zejména na tuto nedílnou součást jaderného odzbrojování. Účastníci si rovněž vyměnili názory na problematiku odstoupení od smlouvy NPT podle smluvního článku č. X a zdůraznili nutnost posílení úlohy MAAE a jejího zárukového systému. Připomněli své závazky k podpoře a zajištění urychleného zajištění vstupu smlouvy CTBT v platnost a její uni-

verzality. Vyzvali všechny státy, aby podporovaly moratoria na jaderné zkoušky a vyvarovaly se aktivit mařících vstup smlouvy CTBT v platnost. Zdůraznili současně svoji podporu neodkladnému zahájení sjednávání smlouvy zakazující výrobu štěpných materiálů pro vojenské účely (FMCT), včetně verifikačních opatření, na Konferenci o odzbrojení v Ženevě. K zachování sjednávacího mandátu tohoto odzbrojovacího orgánu účastníci avizovali obnovení úsilí P5 v jednání s relevantními partnery ještě před zahájením podzimního zasedání

Uvítali dosavadní kroky USA, Ruska a Velké Británie vedoucí ke svolání blízkovýchodní konference v r. 2012.

VS OSN. Účastníci také uvítali dosavadní kroky USA, Ruska a Velké Británie vedoucí ke svolání blízkovýchodní konference v r. 2012 k posouzení možností vytvoření zóny bez všech ZHN v tomto regionu.

Další schůzka P5 se uskuteční v r. 2012 v souvislosti s jednáním prvního ze tří přípravných výborů, předcházejících konání 9. hodnotící konference NPT v r. 2015. Na třetím přípravném výboru v r. 2014 by státy P5 měly také předložit písemnou zprávu o plnění výše zmíněných závazků.

Další prameny

- Kile, Shannon, N.: *Taking Stock of Russian-US arms control after New START*. Newsletter, SIPRI, 11. 2. 2011. On-line: www.sipri.org/media/newsletter/essay/february11.
- Harald, Müller-Schaper, Annette: *Nuclear Transparency and Registers of Nuclear Weapons and Fissile Materials*. PRIF Report No. 97.